

INHOUD

De familie Roumen	6
Harry Wilkinson	9
Feestvieren in oorlogstijd	13
Gevangen (Frans, 1925-1982)	16
Humanitair geïnspireerd verzet (Leo, 1905-1948)	30
Kelderleven (Corry, 1920-)	53
Hun huis gebombardeerd (Emile, 1913-1969)	65
Zijn ideaal onder druk (Jan, 1907-1976)	79
Vervoerd in veewagons (Toos, 1915-1985)	95
Knellend kloosterleven (Jacques, 1918-1981)	113
Hun trein onder vuur (Willy, 1908-1960)	131
Onmenselijke evacuatie (Hubert, 1911-1959)	149
Ondergedoken en bevrijd (Jo, 1923-2004)	165
Feestvieren in oorlogstijd – reprise	181
Anna	183
Foto's	185
Vrijheid doorgeven	201
De vrijheid van mijn vader	207
Nawoord	219
Verantwoording	222
Dankwoord	225
Geraadpleegde bronnen	227
Bronvermelding van de foto's	230

HARRY WILKINSON

Ingespannen tuurt hij door zijn verrekijker. Harry Wilkinson probeert zich een beeld te vormen van wat hij in de verte ziet. Het is vijf uur 's middags op die achtentwintigste februari 1945, een paar graden boven het vriespunt. Hij tuurt naar het noorden, het gebied waar hij zich morgen zal bevinden. Hij hoopt dat er niet veel strijd zal zijn.

Sergeant Harry Wilkinson is onderdeel van de vijftiende *Cavalry Group*, een Amerikaans legeronderdeel dat onder leiding staat van generaal-majoor John B. Anderson. Met die gevechtseenheid is Wilkinson gestationeerd aan de noordkant van Melick, een dorp enkele kilometers ten zuiden van Roermond.

Zojuist is er een briefing geweest van Anderson. De commandant vertelt dat de Duitsers zich terugtrekken uit Roermond. Een vlucht met een verkenningsvliegtuig heeft dat bevestigd.

De bevrijding van Roermond staat op het punt van beginnen.

Opnieuw kijkt hij door zijn verrekijker naar het noorden. Daar is het front. Dat zal vanaf nu verder opschuiven omdat de Duitsers de stad ontvluchten. Andermaal speurt sergeant Harry Wilkinson de horizon af en ziet vuur en rook. Weliswaar zijn de gevechtshandelingen in de stad de afgelopen dagen afgenomen, toch is het nog behoorlijk onrustig. Hij vertrouwt erop dat het de laatste stuiptrekkingen zijn van de zich terugtrekkende bezetter. Hij schat dat ze morgen weinig weerstand zullen ondervinden. Dat is wat zijn commandant vertelde. Maar je weet het nooit. Ook al zijn de Duitsers weg, de stad is bezaaid met mijnen. Hij heeft al een paar keer moeten meemaken dat medesoldaten daar het slachtoffer van zijn geworden. Hij kan daar regelmatig slecht van slapen.

De sergeant hoort dat het er nog heftig aan toe gaat in Roermond. Tijdens hun terugtrekking op 28 februari vernietigen de Duitsers de toren van de kathedraal. Ze verhinderen daarmee dat die straks door de geallieerden gebruikt zal gaan worden als uitkijkpost. Ook strategisch belangrijke plekken zoals de telefooncentrale en de centrale van elektriciteit, licht, gas en waterleiding worden opgeblazen. Op de Kapellerlaan blazen de Duitsers 47 bomen op om de geallieerde opmars te vertragen.

Bij het vallen van de avond verlaten de laatste Duitsers plunderend de stad.

Harry Wilkinson is ver weg van huis, hij is afkomstig uit de staat Maryland, heeft twee broers en een zus en weet dat zijn ouders zich zorgen om hem maken. In zijn brieven probeert hij hen altijd gerust te stellen. Hij is drieëntwintig en al sinds juni 1944 op het Europese continent. Hij was erbij op Utah Beach, een van de stranden in Normandië. Hij zat niet in de frontlinie op D-day, maar ging drie dagen later aan land. Half Europa heeft hij gezien. Wat heet gezien, vooral bevochten. Een keer is hij gewond geraakt door een granaatscherf in zijn linkerschouder.

Morgen zal hij met zijn gevechtseenheid Roermond bevrijden. Nu al worden er voorbereidingen getroffen, posities ingenomen, mijnen opgeruimd en wegversperringen weggehaald. Rond half tien 's avonds zullen ze Melick verlaten heeft generaal-majoor Anderson gezegd. Van slapen zal het niet komen vannacht.

De oorlog kent geen tijd en gaat door, dag en nacht.

Het is half zeven in de ochtend die donderdag als hij met veertien andere soldaten bij de Roer aankomt. Het is winderig en ijzig koud. De Roerbrug is al een poos vernield, canvasbootjes arriveren een half uur later. Ze steken de Roer over. Die middag plaatst de genie een tijdelijke brug over de rivier. Dat is zo gefikst. De Amerikanen treffen een zowat verlaten stad aan, met

hooguit nog 4000 bewoners. Het grootste deel is geëvacueerd, gedeporteerd of zit ondergedoken.

Aanvankelijk waagt niemand zich naar buiten, de beschietingen en ontploffingen van de vorige dag houden de schrik er nog goed in. Aarzelend komen de bewoners tevoorschijn. De weinige bewoners, die de soldaten op straat aantreffen, wordt verteld dat ze vrij zijn. Dat dringt niet goed tot iedereen door. Sommigen denken dat ze te maken hebben met verklede Duitsers. ‘*You are free,*’ horen ze Harry Wilkinson zeggen, terwijl hij sigaretten en chocola uitdeelt. Andere soldaten zijn al volop bezig met het opsporen en verwijderen van mijnen en boobytraps.

Roermond is bevrijd. De in Roermond gewortelde familie Roumen ook. Maar er is geen enkel familielid op die eerste maart in de stad te bekennen. Een deel verblijft in reeds bevrijd Brabant, een ander deel elders in Zuid-Limburg en weer een ander deel is geëvacueerd naar het noorden.

FEESTVIEREN IN OORLOGSTIJD

Een jaar eerder, op woensdag zesentwintig april 1944, vieren opa Jean en oma Anna hun veertigjarig huwelijk met hun tien kinderen. Corry en Toos zijn al vroeg begonnen met de voorbereidingen voor het eten. Willy en zijn vrouw Anny, die in een gedeelte van het ouderlijk huis wonen, zijn er ook. Priester-leraar Hubert, die een appartement iets verderop in de stad heeft, is gisteravond gekomen en heeft in het ouderlijk huis overnacht, zoals hij wel vaker doet. Kapper Emile is met zijn vrouw Nelly met de trein uit Geleen gekomen. De kloosterlingen Jan en Jacques hebben verlof gekregen van hun superieuren om bij het feest aanwezig te zijn. Dat is bijzonder. Vaak krijgen kloosterlingen die toestemming niet, maar voor deze bijzondere gelegenheid is er een uitzondering gemaakt. Jan – broeder Manuel – komt uit Dongen en zijn jongere broer Jacques – broeder Benedictus – uit Helmond. Jo heeft gisteren zijn onderduikadres verlaten. Dat is niet zonder risico. Hij heeft vlees voor het diner meegenomen. Hij was daarvoor bijna gearresteerd omdat het kennelijk verboden was vlees te vervoeren. Ook aalmoezenier en verzetspionier Leo begeeft zich niet zonder risico naar Roermond. Hij kan altijd opvallen en door de bezetter worden gearresteerd. Hij is gisteravond met Frans gereisd, die zojuist is vrijgekomen uit de gevangenis. Leo heeft daarin bemiddeld. Mijn vader Frans zat gevangen omdat hij zich kritisch had uitgelaten over de Duitse bezetter.

De keuze om het jubileum wel of niet te vieren is misschien een vraag voor Jean en Anna geweest. Hoe kun je feestvieren terwijl de oorlog volop om je heen woedt? Er is geweld. Er

zijn razzia's en arrestaties. Mensen duiken onder of worden gedwongen in Duitsland te werken. Onderdrukking treft ook de familie. Frans, Emile en Hubert hebben in de gevangenis gezeten omdat ze werden verdacht actief te zijn in het verzet. Leo heeft in gijzelaarskamp Sint-Michielsgestel gezeten.

Het was nog niet zo gemakkelijk, gevaarlijk zelfs, om het voltallige gezin met het jubileum verzameld te krijgen. Maar nu iedereen er is, kan het jubileum worden gevierd. Niemand weet of het oorlogsgeweld straks niet hun hechte familieband alsnog zal verscheuren. 's Avonds weet je niet of je de volgende dag nog bij elkaar bent. Jean en Anna zijn blij dat hun gezin compleet is en dankbaar dat ze hun jubileum kunnen vieren. Een betere reden om te vieren is er niet. En met hun kenmerkende vastberadenheid hebben ze vast gedacht dat ze zich dit feestje niet laten afpakken.

Het gezin Roumen is overtuigd katholiek. Het deelt in de vanzelfsprekende leefwereld van die tijd. Limburg was katholiek, Roermond was katholiek. Het katholicisme bepaalde het leven. De school was katholiek, evenals de krant, het ziekenhuis, de omroep en de jeugdbeweging. De katholieken hadden hun eigen katholieke volkspartij. Katholieken hadden hun eigen organen en katholieke identiteit was dus overal te vinden: in de media, in het onderwijs, in de gezondheidszorg. Overigens hadden de socialisten ook hun eigen organen evenals de protestanten. De samenleving was verzuild.

Het gezin deelde in een traditioneel patroon. De oudste zoon nam doorgaans het bedrijf over van zijn vader en van het tweede kind werd verwacht dat het een geestelijk leven ging leiden. In het gezin Roumen was er een variatie op dit patroon. Leo, de oudste, werd priester en Jan, de tweede, zou de kleermakerij van zijn vader overnemen. Dat voornemen is echter niet gerealiseerd. Hij koos voor een geestelijk leven als kloosterling. En nog twee kinderen kozen voor een geestelijk

leven. Twee werden priester, twee gingen het klooster in. Dat is uitzonderlijk. Met één geestelijke in het gezin verwierf men al aanzien, met vier helemaal. Daar komt bij dat de familie in Roermond woonde, een stad waar rangen en standen tellen. Dat hun woonhuis in de statige Swalmerstraat stond, versterkte die status nog meer. Opa Jean en oma Anna waren daar niet ongevoelig voor.

GEVANGEN

FRANS, 1925-1982

De wederopbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog werpt zijn vruchten af. De welvaart groeit. Mijn vader deelt erin. Als belastingambtenaar maakt hij mee dat in 1960 ambtenarensalarissen met zes procent worden verhoogd en vanaf die tijd is er voor ambtenaren de vrije zaterdag. De vondst van aardgas bij Slochteren zou voor onbeperkte consumptie van goedkoop aardgas gaan zorgen, werd toen nog gedacht. Allemaal tekenen van een groeiende welvaart en vrijheid.

Op zaterdagochtend moest ik naar school, mijn vader hoefde inmiddels niet meer tot één uur 's middags te werken. De vrije zaterdag was voor hem een realiteit – voor mij nog niet. Zijn eerste vrije zaterdag besloot hij ons van school te komen halen. Om twaalf uur stond hij glimlachend met zijn auto voor de school. Mijn broers en ik konden instappen. We reden naar huis, waar de door mijn moeder Mia bereide zuurkoolovenshotel dampend op tafel stond.

Het toenemende welvaartsgevoel in de jaren zestig laat de oorlog naar de achtergrond verdwijnen. Toch zijn de wonden nog voelbaar. Anti-Duits sentiment is er nog steeds. Als prinses Beatrix zich verlooft met de Duitser Claus von Amsberg, wakert dit het anti-Duitse sentiment aan. Een vriendschapsoffensief wordt ingezet. Claus loopt in 1967 mee in de Nijmeegse Vierdaagse om zijn populariteit te vergroten. Met ons gezin stonden wij aan de St. Annastraat naar de intocht te kijken. Mijn vader maakte een foto van Claus.

Bij de vrijheid van mijn vader in de jaren zestig hoort ook de auto, de caravan en vakantie. Hij haalt zijn rijbewijs en koopt een tweedehands Renault 4CV. De auto vergroot de mobiliteit, het gevoel van vrijheid. Familie wordt regelmatig per auto op zondagmiddagen bezocht. Vrienden in Duitsland, net over de grens, eveneens. Als keeper van een plaatselijk elftal voetbalde hij regelmatig tegen Duitse teams. Daar zijn vriendschappen uit ontstaan. Hij heeft nooit gevoelens van wrok tegen zijn Duitse voetbalvrienden gekoesterd. De oorlog was afgelopen en de gevoelens van vriendschap waren oprecht, van beide kanten. Ik ben opgegroeid met het beeld van een verschrikkelijke oorlog en zag tegelijkertijd dat mijn vader hartelijke contacten onderhield met zijn Duitse vrienden. Ik merkte dat contrasterende ervaringen naast elkaar kunnen bestaan. Tot die conclusie was mijn vader eerder al gekomen.

In 1967 volgt de aanschaf van een caravan. Met ons gezin gaan we kamperen. De beleving van de natuur doet ook een duid in het zakje en vergroot andermaal het vrijheidsgevoel. Dat deelt hij met ons gezin en geeft die ervaring door aan zijn zoons.

Op 2 juli 1942 haalt mijn vader, zeventien jaar oud, zijn mulo-diploma. Oudere broers en zussen hebben dat al op zak. De mulo is een uitstekende voorbereiding op een baan of een vervolgopleiding. Vaak een kantoorbaan. Dat geldt ook voor hem. Hij begint aan zijn eerste baan als kantoorbediende bij

blijft gevaar lopen. Als hij de keuze heeft, zal hij eerder vluchten of zich verbergen dan het gesprek aan te gaan en zijn overtuigingskracht te gebruiken. De Duitse bezetter kun je maar beter niet tergen.

Na het verhoor houden de Duitsers hem nog scherper in de gaten. Hij zal nog behoedzamer moeten opereren. Wie verboden pamfletten schrijft, kopieert en verspreidt, loopt gevaar. De Duitsers hebben al eerder verzetsmensen, waaronder religieuzen, gearresteerd op beschuldiging van het verspreiden van illegale pamfletten. Sommigen komen in een concentratiekamp, anderen in een gijzelaarskamp.

Voor Leo geldt het laatste.

Vanaf mei 1942 wordt hij meermaals door stadsgenoten gewaarschuwd dat men hem wil arresteren. Telkens pakt hij zijn koffertje en vertrekt voor een of meerdere nachten naar zijn ouderlijk huis in Roermond. Daar waant hij zich veilig. Wanneer hij erachter komt dat de Duitsers hem 'slechts' als gijzelaar gevangen willen zetten, slaat hij niet meer op de vlucht. Op 13 augustus van dat jaar wordt hij gearresteerd, naar kamp Sint-Michielsgestel gebracht en daar als gijzelaar gevangen gezet. De inschatting dat hij slechts gijzelaar is en weinig gevaar loopt, zal hij tot zijn grote schrik drastisch moeten bijstellen.

Kamp Sint-Michielsgestel was een gijzelaarskamp dat tijdens de oorlog door de nazi's was ingericht in het internaat Ruwenberg en het kleinseminarie Beekvliet in Sint-Michielsgestel. Invloedrijke en politiek geëngageerde Nederlanders die fel waren gekant tegen het nationaalsocialisme en dat openlijk lieten blijken, werden daar geïnterneerd. Simon Vestdijk, Johan Huizinga, Max Kohnstamm, Jan de Quay, Wim Schermerhorn en Anton van Duinkerken zijn bekende namen.

Altijd is hij gewend te midden van arbeiders te zijn, te strijden voor hun betere positie. Nu verblijft hij tussen intellectu-

elen en prominente Nederlanders. Het contrast is groot. In het begin van zijn verblijf, eind augustus, schrijft Leo, met enige ironie, aan zijn ouders: ‘Het krioelt hier van alle mogelijke intellectuelen: professoren, burgemeesters, artsen, residenten uit Indië, advocaten, dominees en priesters. Wanneer je niet overal op prikkeldraad en gewapende schildwachten zou stuiten, kun je menen dat het hier een gezellige vakantiekolonie is.’ De gijzelaars zitten opgesloten. ‘Er is wel radio in alle gebouwen, een Philips-installatie, die wordt echter alleen gebruikt om kamp-mededelingen rond te zenden,’ schrijft Leo en voegt daaraan toe: ‘Nieuws uit de buitenwereld horen we dus niet, tenzij alleen huiselijke mededelingen uit brieven. Schrijf maar geregeld, want ik zit zo ver van de wereld af, dat alles nieuw is en mij interesseert.’

Zijn ouders lezen de brief, mijn vader Frans ook. Zo vormt hij zich een beeld van Leo, de verzetsleider, de priester, de aalmoezenier. Nu ontstaat er een ander beeld. Leo moet noodgedwongen de vrijheid achter zich laten, is onveilig en moet zelfs voor zijn leven vrezen. Dat moet indruk op hem hebben gemaakt als zeventienjarige.

Op zondag 27 september 1942 wordt de gijzelaars meegedeeld dat zij voortaan minder brieven mogen versturen en ontvangen. Nog diezelfde dag schrijft hij: ‘Wanneer ik deze keer op zondag reeds mijn wekelijkse brief schrijf, dan heeft dat zijn speciale reden. Er is vandaag een verordening afgekondigd voor de gijzelaars dat zij per week maximaal slechts één brief mogen ontvangen en één brief schrijven. Deze verordening gaat morgen reeds in. Dat betekent dus voor mij, dat ik om de veertien dagen een brief kan sturen naar Roermond, en een brief naar Maastricht – en dat ik overigens mijn omvangrijke correspondentie moet laten schieten. Deze verordening geldt alleen voor brieven en briefkaarten, en niet voor andere poststukken. In het ontvangen van pakketjes is dus geen wijziging gekomen. Het is wel een strop, maar dat kan er nog wel bij.’

Een aantal maanden voordat Leo wordt geïnterneerd gaat de bezetter, in de vroege ochtend van 4 mei 1942, over tot het arresteren van ongeveer vierhonderdvijftig mannen in ons land. Hoogleraren, politici, schrijvers, musici, advocaten, geestelijken en burgemeesters worden gearresteerd. Met vrachtwagens worden ze door Duitse of Nederlandse politiefunctionarissen samengebracht in het gijzelaarskamp Sint-Michielsgestel, vlakbij Den Bosch.

Op 17 mei volgt de publieke bekendmaking met een serieuze waarschuwing aan de Nederlandse bevolking. Wie anti-Duitse activiteiten onderneemt, riskeert niet alleen zijn eigen leven, maar ook het leven van de gijzelaars. Op 13 juli 1942 volgt een tweede arrestatiegolf. Hierbij worden ongeveer achthonderd – weer over het algemeen prominente – personen gegijzeld. Tot eind 1944 worden honderden vooraanstaande Nederlanders als gijzelaar vastgehouden.

Doel van de internering is om verzet en sabotage tegen de Duitse bezettingsmacht te voorkomen. Voor de Duitsers zijn de gijzelaars een onderpand. Zolang de Nederlandse bevolking zich coöperatief gedraagt, hebben de gijzelaars niets te vrezen. Maar als het verzet in actie komt en aanslagen pleegt, heeft dat onmiddellijke consequenties en worden één of meerdere gegijzelden zonder pardon geëxecuteerd.

De Duitse en Nederlandse bewakers hebben de opdracht om de gijzelaars met rust te laten zolang die zich niet misdragen. De gevangenen hoeven geen arbeid te verrichten en kunnen zich vrij bewegen. Gijzelaar Max Kohnstamm noemt kamp Sint-Michielsgestel cynisch Hitlers *Herrengefängnis*. De gevangenen organiseren filmavonden, concerten, tentoonstellingen, spreekbeurten en sportwedstrijden. Zelfs bezoek is toegestaan! Er is zelfs een kroeg. ‘We hebben ook een eigen café, dat natuurlijk genaamd is: “In de dorstige gijzelaar,” weet Leo met gevoel voor humor en relativering te melden. Hij voegt daaraan toe: ‘Waar uitsluitend limonade te verkrijgen is.’ Terwijl

De geruchten over een evacuatie waren al sinds begin december rond. Op zondag 14 januari komt het bericht dat de Swalmerstraat moet worden ontruimd. Nu de geallieerden bij Echt opnieuw in de aanval zijn gegaan, wordt het er te gevaarlijk. Ook Willy en Anny worden geëvacueerd. Ze trekken met hun dochtertje Netty naar de familie Gubbels, baas en vriend, op de Godsheerdersingel. Toos en Corry verblijven bij andere stadsgenoten in de kelder. Jean en Anna verlaten eveneens hun huis en verblijven bij weer andere stadsgenoten. Het verblijf duurt niet lang. Al snel gaat Willy met Anny en de kleine Netty naar een centrale verzamelplaats, de eiermijn. Die is overvol, het is er koud en vies. Vandaar trekken ze te voet naar de Duitse plaats Brügggen. Die barre tocht wordt ook ondernomen door vader, moeder, Corry en Toos. Ook Hubert gaat ernaar toe. Het bisdom belast hem met de organisatie van de evacuatie.

Net als Toos en Corry wachten Willy en Anny lang op vervoer in Brügggen. Zij gaan niet met de eerste trein, maar met de negende. Die gaat naar Leeuwarden en Franeker. Ongeveer 1800 vluchtelingen zitten er in. De veewagons zijn overvol. De evacués hebben honger, zitten in de stank en zijn angstig en onzeker. De trein wordt vanuit de lucht beschoten in Duitsland. Er vallen doden en gewonden.

Ook al hebben de kinderen van Willy en Anny het verhaal in grote lijnen al vaker gehoord, ze voelen zoveel jaren later nog steeds de dramatische lading ervan. Ze stellen vaker vragen, willen er meer over horen. Willy en Anny hebben nooit een uitvoerig antwoord gegeven – kunnen geven. De vragen van hun kinderen worden niet of met korte zinnen beantwoord. Het is te ingrijpend geweest, te heftig.

De trein waar Willy en Anny met peuter Netty inzitten moet langzaam zijn gaan rijden en tot stilstand zijn gekomen. Vanwege de kans op luchtaanvallen staan treinen overdag vaak stil,

ook nu. Als Britse jachtbommenwerpers overvliegen wordt de lange rij wagons naar een zijspoor gerangeerd. Omstreeks het middaguur verschijnen de Britse gevechtstoestellen boven het emplacement. Ze maken rechtsomkeert. Enkele uren later keren acht vliegtuigen terug. De evacués horen het zware geluid van de motoren van de jachtvliegtuigen dichterbij komen. De trein komt tot stilstand. Deuren gaan open en evacués rennen naar buiten. Het vuur wordt geopend op de trein en op de evacués die zojuist de trein verlaten hebben. Het lawaai desoriënteert hen, de rook ontnemt hun het zicht. Voordat ze iets kunnen zien, ratelen mitrailleurs en valt er een bom op een wagon. Die ontploft. Er klinkt gegil, gehuil. Overal liggen mensen, overal is bloed. Een vrouw krijgt een kogel in haar arm en een scherf in haar zij. Haar man naast haar krijgt een scherf achter in zijn been.

Mensen zijn in paniek en zoeken een goed heenkomen, kruipen onder de trein of rennen juist weg, zoeken dekking onder nabij gelegen bomen of duiken in een greppel. Er vallen doden en gewonden. Kwaadwillende evacués gebruiken de chaos om te plunderen.

Willy en Anny zoeken dekking. Ze rennen naar een greppel, niet ver van de spoorrails. Om Anny te beschermen is Willy op haar gaan liggen, Anny op haar beurt trekt de kleine Netty naar zich toe en drukt haar tegen zich aan. Haar bescherming maakt de kans kleiner dat Netty wordt geraakt. Dat levert Anny veel stress op. Willy ook. Ze hebben slechts een vaag besef van wat er om hen heen gebeurt, verdoofd door de beschieting, verward door de chaos. Enkel de wil om te overleven prevaleert.

De eerste hulp die er komt is gebrekkig, gekwalificeerd personeel ontbreekt. Als men met de doden en gewonden bezig is, duiken de vliegtuigen plotseling opnieuw op. En opnieuw vallen er doden en gewonden. Na enige tijd verschijnen medewerkers van het Duitse Rode Kruis ter plaatse om hulp te bieden. De aanvallen hebben achttien slachtoffers geëist, vijftiendertig zwaargewonden en veertig lichtgewonden.

Op enig moment wordt de reis vervolgd. Mensen zijn nog steeds vol angst. Sommigen praten, anderen zijn stil, staren nietszeggend voor zich uit. Het afwisselende patroon van rijden en stilstaan verandert niet. De evacués zijn murw en wachten gelaten af op wat komen gaat. Als de trein eindelijk op Nederlands grondgebied is en de plaats van bestemming nadert, is iedereen opgelucht.

Tijdens die afschuwelijke tocht zouden Willy's haren in één nacht grijs zijn geworden, althans dat is het verhaal dat vaak in de familie wordt verteld. Sommigen menen dat je in één nacht grijs kunt worden, anderen hebben hun twijfels.

Dermatoloog Menno Gaastra en woordvoerder van de Nederlandse vereniging voor Dermatologie en Venereologie zegt dat het niet mogelijk is in één nacht grijs te worden. Verhalen over mensen bij wie dat gebeurt, verwijst hij naar het rijk der fabelen. 'Alleen nieuwe haren worden grijs, want de haren op je hoofd bestaan, net als je nagels, uit dood materiaal.' Zijn collega dermatoloog Haas, verbonden aan het Máxima Medisch Centrum locatie Eindhoven denkt daar anders over: 'Het kan lijken alsof iemand die hevig schrikt snel daarna grijs wordt, maar dat wil niet zeggen dat er sprake is van verkleuring van het haar. Daar zit de oorzaak niet. De mensen die dat overkomt, zijn al gedeeltelijk grijs. Wat er bij die hevige schrik gebeurt is dat het haar bij die mensen massaal uitvalt,' aldus Haas. 'En de witte of grijze haren, die blijven dan staan.' Wetenschappers van de Harvard University zeggen dat haar onder stressvolle situaties grijs wordt vanwege de vecht- of vluchtreactie van het lichaam op gevaar.

Aan de discussie tussen artsen over de vraag of het mogelijk is in één nacht grijs te worden kan de ervaring van Willy worden toegevoegd.

Die leert dat het wel mogelijk is.

VRIJHEID DOORGEVEN

De oorlog is voorbij, de wederopbouw in volle gang. Fabrieken starten weer met hun productieprocessen, op kantoren klinkt het geratel van typemachines en op scholen schrijven leraren het bord weer vol. Duitsland heeft zich in economisch opzicht wonderbaarlijk hersteld. Er wordt van een *Wirtschaftswunder* gesproken. In Groningen wordt het eerste gas gevonden en de tv verovert de huiskamer. In hoog tempo komt er een gasnetwerk dat een verdere impuls zal geven aan de economische groei en de welvaart zal vergroten.

Het leven van Jean en Anna, hun kinderen en kleinkinderen voltrekt zich in het fin de siècle, via de periode van de eerste wereldoorlog, het interbellum tot en met de wederopbouw en de daarop volgende periode van emancipatie en de opkomst van de massamedia. Het fin de siècle is een periode van grote uitvindingen: de auto verschijnt op het toneel evenals het vliegtuig, de grammofoon en de radio. Terwijl de treinen al een aantal decennia rijden, wordt het spoorwegennet snel uitgebreid.

In de naoorlogse periode zijn er grote veranderingen. Alsof het leven stilstond in de Tweede Wereldoorlog en nu een krachtige impuls krijgt. In sneltreinvaart ontwikkelt zich het maatschappelijke leven. De welvaart zorgt voor meer comfort en er voltrekken zich maatschappelijke en culturele ontwikkelingen. In de meeste gezinnen is er voldoende inkomen en genoeg eten. Voldoende kleding en een verwarmd huis is ook voor de meesten weggelegd. De basisbehoeften zijn vervuld en er komt ruimte voor persoonlijke ontwikkeling. Sport, uitgaansleven, vakantie en popmuziek zijn daarin een stimulans.

De auto komt voor velen binnen handbereik en vergroot de mobiliteit. In het pre-internettijdperk is de telefoon van onschatbare waarde. Er wordt getelefoneerd met iemand dichtbij maar net zo goed met mensen aan de andere kant van de wereld. Dat is het decor waarin de kleinkinderen van Jean en Anna opgroeien.

Ontwikkelingen die onze ruimte en vrijheid vergroten zijn de jeugdcultuur, de opkomst van het massatoerisme, de emancipatie en ontzuiling. De massamedia zorgen voor een stroom aan informatie die onze kennis vermeerdert. Ook de ruimtevaart ontwikkelt zich. In 1957 wordt de Spoetnik 1, de eerste satelliet, gelanceerd en draait Youri Gagarin als eerste kosmonaut op 12 april 1961 een rondje om de aarde. Op 20 juli 1969 landen de Amerikanen op de maan.

Er zijn ook minder positieve ontwikkelingen: talloze diersoorten sterven uit en de eerste grote ecologische rampen vinden plaats. En ook oorlogen blijven bestaan. Door de komst van de tv dringen de verschrikkelijke beelden van de oorlog in Vietnam de huiskamers binnen.

Eerder gedane ontdekkingen en uitvindingen vinden op grote schaal hun weg naar de consument. De tv, auto, koelkast, wasmachine, telefoon, platenspeler en later de cassette recorder komen in de jaren zestig binnen handbereik.

In die maatschappelijke ontwikkelingen vallen keerpunten aan te wijzen. In 1964 komt de anticonceptiepil in Nederland beschikbaar. In het revolutiejaar 1968 komen jongeren massaal in opstand tegen het gezag. In 1972 komt de club van Rome met het alarmerende rapport *Grenzen aan de groei*, waarin een verband wordt gelegd tussen de economische groei en de negatieve gevolgen hiervan voor het milieu. In 1989 valt de Berlijnse muur. Dit historische feit wordt symbolisch gezien als de val van het communisme. Daarna gaat de rest van het ijzeren gordijn open.

De oudere kleinkinderen van Jean en Anna hebben de Koude Oorlog meegemaakt. Alle kleinkinderen hebben iets meegekregen van de vrouwenemancipatie, het feminisme en de grotere permissiviteit ten opzichte van seksualiteit.

Welzijn en welvaart worden verder gestimuleerd als de AOW in 1957 zijn intrede doet. Ouderen zijn voortaan verzekerd van inkomen op hun oude dag. Jean heeft daarvan niet meer kunnen profiteren als hij in 1955 sterft. Evenmin heeft hij mee kunnen maken dat mensen steeds meer vrije tijd krijgen en de vrije zaterdag zijn intrede doet. Anna wel. Ze vraagt Corry het rijbewijs te halen. Met de Volkswagen Kever reizen ze door het land. Ze gaan op familiebezoek en op vakantie aan zee.

Vanaf het einde van de jaren vijftig ontstaat op grote schaal het bewustzijn dat we op vakantie kunnen. Eerst gaan de Nederlanders naar Zuid-Limburg, daarna met de tent of caravan kamperen en nog weer later reizen ze naar het buitenland. Mijn vader en moeder gaan in die tijd kamperen op een camping nog geen tien kilometer van de woonplaats. Daar heeft ons gezin jarenlang een seizoenplaats en tijdens schoolvakanties gaan we twee weken naar zee. In die tijd gaan anderen naar Frankrijk, Italië en Oostenrijk. Mijn vader en moeder niet. Die vinden kamperen op een nabij gelegen camping al heel wat.

Het is een tijd waarin mensen massaal op vakantie gaan. Maar er zijn meer bewegingen. Nieuwe bewegingen ontstaan, oudere kennen een neergang. De provo's komen op in Nederland en de hippie-beweging *flower power* waait over van San Francisco naar Europa. De invloed van het communisme is tanende. Ook zijn er grote verschuivingen. Zo nemen kerk en religie in betekenis af. Complementair daaraan is de toenemende aandacht voor uitingen van nieuwe spiritualiteit. Vanaf 1964 heeft Roermond een televisietoren. Met zijn 162 meter hoogte is hij het hoogste gebouw van de stad en omgeving en torent boven de kathedrale kerk uit, 85 meter hoog. Dat niet een kerktoren,

maar een televisietoren het hoogste gebouw van de stad is, is een metafoor van de ontkerkelijkking.

De kleinkinderen van Jean en Anna groeien op in een tijd van ontkerkelijkking. Die tijd vormt een schril contrast met het catholicisme dat het leven van Jean en Anna en hun kinderen doordrong en bepaalde. Zij waren allen diepgelovige katholieken die frequent liturgische vieringen bezochten, gewend waren voor het eten te bidden, een katholiek nieuwsblad lezen en naar de katholieke radio-omroep luisterden.

Die praktijk begint bij de kleinkinderen van Jean en Anna aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig te kantelen. Het christendom heeft lang gefungeerd als een hemels baldakijn, een overkoepelend zingevingssysteem dat mensen bij elkaar houdt, zegt godsdienstsocioloog Peter Berger. Dat hemelse baldakijn is na de oorlog behoorlijk gaan scheuren. Zoals zoveel jonge mensen gaan ook de kleinkinderen van Jean en Anna op latere leeftijd niet meer frequent naar de kerk. Net als andere Nederlanders wordt de kerkelijke familie Roumen randkerkelijk en zelfs onkerkelijk.

Onkerkelijk wil overigens niet zeggen dat men minder religieus is. In de afgelopen decennia zijn we weliswaar minder kerkelijk geworden, maar daarmee niet minder religieus. Er bestaat een onderscheid tussen kerkelijkheid en religie. In plaats van kerkelijke betrokkenheid gaan we ons steeds meer op een persoonlijke manier van zingeving oriënteren. Vragen over lijden en dood, over goed en kwaad en de zin van het leven zijn er immers altijd. Mensen oriënteren zich op religie en zin zonder zich te verbinden met een geïstitutionaliseerde religieuze gemeenschap. Het tanende gezag van religieuze instituties biedt ruimte voor oriëntatie op zinvragen en openheid voor spiritualiteit.

De kleinkinderen van Jean en Anna zijn onderdeel van een familiegeschiedenis. Alsof we gedragen worden door onze ouders, ooms, tantes en voorouders. We staan in een lange tra-

ditie en kunnen daarin wortelen. Stel je voor dat je met je rechterschouder op de linkerschouder van je vader staat en met je linkervoet op de rechterschouder van je moeder. Zij staan op de schouders van hun ouders. Wij staan op hun schouders en onze ouders op de schouders van hun ouders en die staan weer op de schouders van hun voorouders. Zo ontstaat een piramide.

Het erfelijk materiaal van onze voorouders zit in ons. We vallen daar overigens ook weer niet mee samen. We zijn geen kopie of kloon van onze ouders en hebben een eigen identiteit, een eigen potentieel. De familie is wel de plek waar we vandaan komen. Van daaruit kunnen we ons verder ontwikkelen en onze missie realiseren. Ouders, ooms en tantes en voorouders hebben de weg geplaveid. En nu staan wij op hun schouders.

Wij zijn als dwergen op de schouders van reuzen, zei de Franse filosoof Bernardus van Chartres al in de twaalfde eeuw. Wij staan op hun schouders. Zij zijn onze gronding. Die grond zal ons voeden als het gaat om het vinden van liefde. Dat kunnen we bij onze ouders, in ons gezin, in onze familie vinden. Liefde is onontbeerlijk. Net als de adem is het een bijzondere levenslijn. We kunnen niet zonder, het verrijkt ons leven. Het is een levensstroom die ons gaande houdt. Als liefde ontbreekt, stagneert de stroom in onszelf.

Dat we op de schouders van onze ouders staan maakt het mogelijk dat we meer, anders en verder kunnen zien dan vorige generaties. Dat we meer vrijheid zouden ervaren dan de generatie die de oorlog heeft meegemaakt, is een illusie. Vrijheid zit niet in een vakantie, het hebben van een auto, het bezoeken van een popconcert of een bioscoopfilm. Dat is uiterlijke vrijheid. Echte vrijheid is innerlijke vrijheid, wordt vanbinnen gevoeld en komt voort uit liefde. Die kun je vinden in je familie. Achter alle verzet en weerstand – als die er is – kun je liefdevol naar je familie kijken. Ze is ook een spiegel om liefdevol naar jezelf te kijken. Door op de schouders van je ouders te staan, ben je met

die familie verbonden en kun je contact maken met de liefde die daar latent of manifest aanwezig is.

Misschien zien we vooral pijn. We zien hoe mensen in de oorlog hebben geleden, welke wonden ze hebben opgelopen. We zien hun onveiligheid, hun angst, hun trauma. Wonden die ook na de oorlog nog voelbaar zijn en kunnen worden opengereten. Naar die familiepijn kan vanuit liefde worden gekeken. Een familiegeschiedenis met pijn en liefde, of het verlangen naar liefde, hoeft niet te worden ontkend. Wie die geschiedenis afwijst, ontkent zijn wortels en daarmee de levensstroom in zichzelf en blokkeert de mogelijkheid om de weg van angst naar liefde te bewandelen.

Dat de diepgelovige katholieke familie Roumen vastzit aan genormeerd gedrag dat deels voortspuit uit hun geloof, lijkt een obstakel. Lijkt. Als je achter dat genormeerde gedrag kijkt, het eraf pelt als uienchillen, kom je uit bij de kern. Die is liefde. In essentie gaan het christendom en het katholicisme daarover, evenals trouwens andere religies en zingevingstradities. Zij houden mensen een spiegel voor. Als ze daar in kijken zien ze de kernwaarde liefde.

Wij zien meer, anders en verder dan vorige generaties. Wij zien onze wereld, die een andere is dan die van vorige generaties. Ons zicht is niet scherper dan dat van onze ouders en voorouders, wel anders. Wij zien wat we zien. We kunnen verder kijken omdat we op een reusachtige, eeuwenoude gestalte staan van generaties en tradities. We zien een andere horizon, een andere vrijheid.

En de volgende generatie ziet wéér een andere horizon.